

تیکچوونین سەروایێ د هەلبەستا کلاسیکی یا کرمانجی یا سەری دا

د. مەسعوود جەمیل پەشید
مامۆستایێ زانکۆیا دەهۆکی

پێشهکی

سەروا ئیکە ژ پەگەزین گرنگین هەلبەستێ و تیکچوونین سەروایێ (عیوب القافية) ئیکە ژ بابەتین گرنگین سەروایا هەلبەستا که فنا عەرەبی- ئیسلامی، هیچ هەلبەستفانەکی که فن نینه ئەگەر ئەف کیماسییە د هەلبەستین وی دا نەبن، بۆ مەوونە د هەلبەستین هەلبەستفانین مەزن یین وه کی (أمرؤ القیس)، (المثنبی)، (الاصمعی) و (أحمد شوقی) ئەف کیماسییە هەبووینە. دیسان د هەلبەستین سەرجه م هەلبەستفانین مەزین فارسی یین وه کی (حافزێ شیرازی)، (رۆمی) و (جامی) دا هەبووینە. بێگومان هەلبەستفانین کلاسیکین کورد ژێ چاقلێکرنا هەلبەستفانین عەرەب و فارس کریه، لەورا د هەلبەستا کوردی ژێ دا ئەف کیماسییە د بەرەبە لاقن و ل دەف هەلبەستفانین وه کی (مەلایێ جزیری)، (ئەحمەدێ خانی) و (پەرتەوێ بەگێ هەکاری) و سەرجه م هەلبەستفانین دی یین کلاسیکی هەبووینە.

ئەف فەكۆلینە ژ دوو پشکان پێكدهیت: پشكا ئێكی یا تاییه ته بۆ پیت و حەرە کین سەر وایا هەلبەستا کە فنا عەرەبی و کلاسیکی یا کرمانجی یا سەری، چونکی تیکچوونین سەر وای دکه فنه د پیت و حەرە کەیان دا. ئەف پیت و حەرە کە د نمونین پیدفی دا هاتینه شروڤه کرن.

پشکا دووی یا تاییه ته بۆ پیناسه یین تیکچوونین سەر وای، هنده ک نمونین هەلبەستا کە فنا عەرەبی و هژمارە کا دیرین هەلبەستین کلاسیکی کرمانجی دا هاتینه دیار کرن و شروڤه کرن.

ل دویمای یا ئەف فەكۆلینە ئەم گەهشتینه هنده ک ئەنجامان کو د چەند خالان دا هاتینه کورتقه کرن.

۱- سەر وای (پیت و حەرە کە یین سەر وای):

سەر وای ئێکە ژ رەگەزین گرنگین پیکهاته یا هەلبەست، چونکی د پرانی هەلبەستین جیهانی دا هەبوویه و یا هە، رێژە و تەکنیکین بکارئینانا وی ل دویف زمان و سەردەم و هەلبەستفانان دهیتە گوهورین.

ب شیوه به کێ گشتی د شیان دایه بیژین: ((سەر وای کۆمه کا پیتانه هەمان پارچه یا موزیکی یا هە، هەلبەستفان د دیرا ئێکی دا بکارئینیت و د هەمی دوماهیین نیقه دیرین دووی دا دووباره دکهت)) (علی، ۱۹۹۷، ۱۶۸). ئانکو سەر وای پیتە که یان کۆمه کا پیت و حەرە کانه ل دوماهی یا نیقه دیرا ئێکی و دووی یین دەستپیکا هەلبەست و دوماهی یا دیران دیاردن، ئەف پیت و حەرە کە دنه گوهورن و دووباره دبن. ب پامانه کا دی ((سەر وای ژ ئەوان پیت و حەرە کان پیکدهیت یین وه کی ئیک و دکه فنه دویمای یا دیرین هەلبەست)) (یاقوت، ۱۹۹۹، ۱۱۱).

هەرچه نده هەردوو پیناسه یین بووری د دروستن، بەلێ زیدەتر بۆ هەلبەستا ستوونی یا عەرەبی دهیتە گۆتن، چونکی دبیت سەر وای ل سەر ئاستی کۆپله یان ژێ بهیتە دەستپیشان کرن وه کی سەر وایا چارینه، پینجینه، موسته زاد، ته سمیت و موه شه حاتان، له ورا د شیان دایه بیژین کو سەر وای: ((ئەو په یفن یین پرانییا جارن دکه فنه دوماهی یا نیقه دیران کو پیتە کە یان چەند پیتە کین وه ک ئیک ل دوماهی

ل دویف تاییه ته مندا زمانی کوردی؛ هنده ک جوړین تیکچوونان ب گەله کی د هەلبەستا کلاسیکی یا کرمانجی دا هەنه، هنده ک ژێ ب کیمی دهیتە دیتن، هنده کین دی ناهیتە دیتن و هنده ک تیکچوون هەنه د تاییه تن ب هەلبەستا کلاسیکی یا کوردیقه ب گشتی و یا کرمانجی یا سەری ب تاییه تی.

ئەف فەكۆلینا ل ژیر نافونیشانی (تیکچوونین سەر وای د هەلبەستا کلاسیکی یا کرمانجی یا سەری دا) هەوله که بۆ دیار کرن و شروڤه کرنا ئەوان تیکچوونین دکه فنه د سەر وای هەلبەستا کلاسیکی یا کرمانجی یا سەری دا.

د ئەف فەكۆلینە دا ریبازا (وه سفی شروڤه کاری) هاتی یه پهیره و کرن، چونکی پتر ل گەل لایه یه نی تیوری و پراکتیکی یا ئەف فەكۆلینە د گونجیت.

گرنگی یا بابەتی تیکچوونین سەر وای د ئەوی چەندی دایه؛ هەتا نوکه وه کو پیدفی فەكۆلین ل ئەف بابەتی نه هاتی یه کرن و ئەو هەولین هەین پتر ل گەل بابەتی گشتی ی سەر وای هاتینه، ئانکو د تاییه تن یین ب تیکچوونین سەر وای فە.

ئارمانج ژ ئەف فەكۆلینە ئەوه ئەم بشیین تیکچوونین سەر وایا هەلبەستا کلاسیکی یا کرمانجی دا دیار بکەین و پاشان ل دویف رادی هەبوونا وان د هەلبەستان دا شروڤه بکەین، دیسان دیار بکەین کیژان کیماسی پتر ل دەف هەلبەستفانان هاتی یه بکارئینان.

وه کی ژ نافونیشانی دیار ب تنی مه نمونه ژ دیوانین هەلبەستفانین کرمانجی یا سەری وه رگرتینه، چونکی ل دویف پیزانین مه فەكۆلین ل تیکچوونین سەر وایا هەلبەستین ئەف زاری کوردی نه هاتی یه کرن.

د ئەف فەكۆلینە دا مه هنده ک زاراف وه کی وان وه رگرتینه، ئانکو هەمان زارافین عەرەبی هاتینه بکارئینان بۆ نمونه (حەرە کە)، (سکون)، (زەممە)، (کەسره) و (فەتخه)، چونکی بابەت راسته وخۆ ب وان فە ی گریدایه و وه رگیران وان خزمه تا بابەتی ناکهت.

- نمونه بو رهويا فه كرى:

أَلَا يَا لِقَوْمٍ لَطِيفِ الْخَيَالِ
يُؤَرِّقُ مِنْ نَازِحِ ذِي دَلَالِ
أَجَازَ إِلَيْنَا عَلَى بُعْدِهِ
مَهَاوِيَّ خَرَقٍ مَهَابٍ مَهَالِ

په يقين سهر وايي (الخيال) و (دلال) و (مهال) نه و (ل) رهويه و يا موته حرکه، نانکو که سره يا د بن دا، له ورا ديژني رهويا فه كرى (الهاشمي، ۲۰۰۴، ۱۱۸).

• سهرجهم پيټن زماڼي عهره بي ب كيري رهويي دهين تني پيټن (ه)، (ك) و (پيټن مه ددي) نه بن، كو پيدفي يه هندهك مهرج تي دا هه بن تاكو ب كيري رهويي بهين.

• د زماڼي عهره بي دا سي پيت هه نه ديژني (حروف المد) نه وژي (ا)، (و) و (ي) ن. نه ف پيټه ل دهستيكا په يقان ناهين، نانکو تني ل ناهه راست و دويماهي يا په يقان دهين. پيټن مه ددي علنه و د ساكنن، بهري وان حره كه يه كه هه يه يا هه فگونجا يه ل گه ل وان، بو نمونه بهري (ا) ساكن پيټه كا مه فتوح هه يه، نانکو فه تحه يا ل سهر پيټا بهري (ا) ن. ديسان (و) يا ساكن پيټه كا هه فگونجا يي وي هه يه، نانکو زه ممه ل سهر پيټا بهري ويه. هه رديسان (ي) ساكن پيټا بهري وي كه سره يا د بن دا، وه كي نمونين ل خوراي:

- بو (ا) ن: زَرَأْفَةٌ، خَالِدٌ، دَعَا.

- بو (و) ن: زَهُورٌ، يَنْمُو، بَدُوْرٌ.

- بو (ي) ن: اَبْرِيْقٌ، زِيْرٌ، طَبِيْبٌ.

د هه لبه ستا كلاسيكي يا كوردي ژي دا رهوي گرننگرين و سهره كيترين پيټا سهر وايي يه، چونكي نابيت پيټا رهويي د په يقين سهر وايي دا نه بيت، نانکو دبيت ژ بلي پيټا رهويي هيج پيټه كا ديټرا سهر وايي د په يقين سهر وايي دا نه بيت، به لي ب هيج رهنگه كي نابيت پيټا رهويي د په يقين سهر وايي دا نه بيت، نه قال ل خوراي نمونه كه ژ ديوانا (مه لايي جزيري) تني پيټا رهويي د په يقين سهر وايي دا هه يه:

يا وان هه نه، نه ف پيټه ب رولي سهرنيكه اتا نه وان په يقان رادبن، هوسا نه ف په يقه دي سهر نيك هين و موزيکه كا تايهت ده نه نيغه ديټر يان ديټر هه لبه ستا)) (قنديل، ۱۹۸۱، ۳۴۲). (فهره ايدي) سهر وا ب پيت و حره كه انقه گري دايه و ديټر يټ: ((سهر وا دويماهيك ساكن ديټرا هه لبه ستا ده سټيټدكه ت حه تا نيكه م ساكن ده فته بهري وي، نانکو سهرجه م ساكن و موته حره كين د ناهه را نه وان دا ل گه ل موته حره كا بهري ساكن)) (عبدالرؤف، ۲۰۰۶، ۱۵).

۱-۱- پيټن سهر وايي:

پيت گرننگرين يه كه يا سهر وا يا هه لبه ستا كه فنه، چونكي حره كه، په يق و قالبن سهر وايي ل دويش پيټن سهر وايي دهينه ده سټنيشانكرن، نانکو پيت روله كي سهنه تهر ي د سهر وا يا هه لبه ستا كه فنا عهره بي و كلاسيكي يا كوردي دا دبنيټ. د كه فن دا زانايان شهش پيټن سهر وايي د هه لبه ستا عهره بي دا ديار كرينه نه وژي (رهوي، وه صل، خروج، ردف، ته سسيس و ده خيل) ن.

۱-۱-۱- پيټا رهويي (حرف الروي):

رهوي نه و پيټه ياكو هه لبه ست ل سهر وي دهينه ناهان و دانان. نابيت رهوي پيټه كا مه ددي يان (ه) بيت، بو نمونه د په يقا (جمالها) دا نه (ه) و نه ژي (ا) يا مه دي نابنه رهوي، نانکو پيټا (ل) رهويه.

رهويي جهه كي نه گوهور هه يه، دوو جوړين رهويي د هه لبه ستا عهره بي دا دهينه ده سټنيشان كرن (رهويا گري / الروي المقيد) و (رهويا فه كرى / الروي المطلق):

- نمونه بو رهويا گري:

سُنُونٌ تُعَادُ وَدَهْرٌ يُعِيدُ

لَعَمْرُكَ مَا فِي اللَّيَالِي جَدِيدٌ

أَضَاءَ لَأَدَمَ هَذَا الْهَلَالُ

فَكَيْفَ تَقُولُ الْهَلَالُ الْوَلِيدُ

په يقين سهر وايي (يعيد)، (جديد)، و (الوليد) ن و (د) رهويه و يا ساكنه، له ورا ديژني رهويا گري.

هن زهرينه پور سوڙن سهر ب پهر و ڏيم دورن
 من ڪو د چهرخى وه دى صهر و قهرارم نه ما
 صهر ب و قهرارم ڪو بر جهرگ و جه گهر هوور ڊڪر
 ظولمى وه پهرنگ ڪي ڊڪر جان ڊبر و دل ته با
 جان و دلي من نه وه هووروه شي من نه وه
 پادشه هي من نه وه نه م ل دهري وي گه دا

ا- رهويا گرتي:

مه بهست ڙي رهويا ساڪنه، ٿانڪو پيتا رهوي نه زهمه و
 نه فهتحة ل سهر نينن، ديسان ڪه سره ڙي ل بن نينه، وه ڪي
 نموونه يا ل خوارى ٿهوا ڙ (مه م و زينا ٿه حمه دي خاني)
 هاتي يه وهرگرتن:

تيتڪدا نه طالبن نه مهطلوب

ڦيڪرا نه موحبن و نه مهحبوب

(مه م و زينا ٿه حمه دي خاني، ۲۰۰۵، ۵۸)

په يقين سهرواي ل دويڻ رينقيسا عهره بي دبنه
 (مطلوب، محبوب)، ٿانڪو پيتا (ب) رهويه و يا ساڪنه، له ورا
 رهوي يا گرتي يه.

ب- رهويا ڦه ڪري:

مه بهست ڙي رهويا موته حهرڪه، ٿانڪو پيتا رهوي نه زهمه
 يان فهتحة ل سهر بيت يان ڙي ڪه سره ل بن بيت، وه ڪي
 نموونه يا ل خوارى ٿهوا ڙ هه لبه ستين (شيخ منه ووهري
 خونوڪي) هاتي يه وهرگرتن:

نوو بوو ڙ دلي را د دني دا مه سه له

تازه ڦه به زيني ڙ ڪناران عه مه له

(خونوڪي، ۲۰۱۳، ۱۸۸)

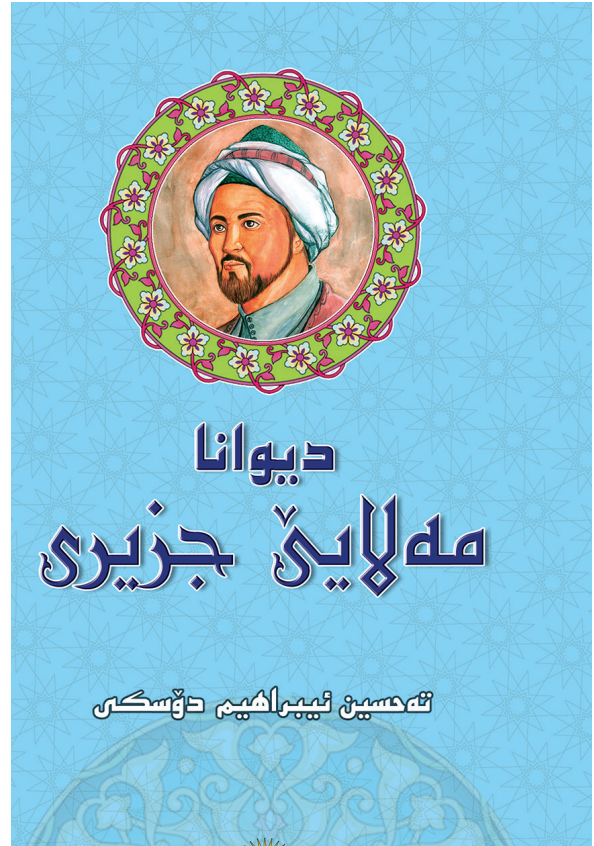
- په يقين سهرواي ل دويڻ رينقيسا عهره بي دبنه
 (مسله، عمله) ٿانڪو پيتا (ل) رهويه و يا مه فتوحه، له ورا
 رهوي يا ڦه ڪري يه.

۱-۲- پيتا وه صلي (حرف الوصل):

پيته ڪا مه دڏيهه يا ساڪنه ڙ نه جامي ڊري ڙڪرنا (ئيشباعرنا)
 حهره ڪا رهويا ڦه ڪري دروست دبیت وه ڪي نموونه يا ل
 خوارى:

وَسَوِي الرُّومَ خَلْفَ ظَهْرِكَ رَوْمٌ
 فَعَلَىٰ أَيِّ جَانِبِكَ تَمِيلُ
 فَعَدَّ النَّاسُ كُلُّهُمْ عَن مَّسَاعِيكَ
 وَقَامَتْ بِهَا الْقَنَا وَ النُّصُولُ

(خليل، ۲۰۱۱، ۲۳۱)

(جزيري، ۲۰۰۵، ۳۶)

خويابه ڪو تني پيتا (ا) د په يقين سهرواي دا وه ڪي
 ٿيڪه و دوماهيك پيتا ره سه نا په يقيني يه، له ورا دبیته رهويا
 هه لبه ستين.

ڙ لاي موته حهرڪ و ساڪناڻه رهويا هه لبه ستا ڪلاسيڪي
 يا ڪوردي وه ڪي يا عهره بي يه دابه شي دوو جوڙان دبیت ب
 ٿه ڦي رهنگي ل خوارى:

په یقین سهروایې (تمیل) و (النصول) نن ټوین ب زهممې دوماهی هاتین، ټانکو پهویه کا موته حرکه و هاتی یه دریزکرن، چونکی د خواندنې دا دبنه (تمیلو) و (نصولو)، ټهو (و) یا ژ نهجامن دریزکرنا زهمما (ع) دروست بووی دبیته وهصل.

۱-۱-۳- پیتا خروجی (حرف الخروج):

ټهو پیته یاکو دکه فیه ب (ه) ل وهصلیقه وهکی (ا) ل په یقین (عوالیها) و (عوالیها) کو ناکه فیه ب پیتا په ویی ټه به لکو دکه فیه ب وهصلی ټه، ب پامانه کا دی ټه دشیین بیژین کو (خروج) ټهو پیته یا پشتی (ه) ل وهصلا موته حرکه دهیت وهکی ټه فی ټوونې:

أهل الدود التي صالت عوالیها

الله في منهج طاحت عوالیها

(خلیل، ۲۰۱۱، ۲۳۲)

وهکی مه دیار کری؛ خروج دووم پیتا زیده کری یه ل سهر په یقا په سنا سهروایې، ټانکو ټه فیه پشتی وهصلی دهیت، د هژماره کا هه لبه ستین کلاسیکین کرمانجی دا هاتی یه بکارئینان، وهکی ټوونه یا ل خواری یا (سهردائی):

کی سه ه بکه زانی کو ژ بوته ټه ز برامه

ټهو شه ووتیې دهردی ټه مه ههر شه ف چرامه

(دیوانا سهردائی، ۲۰۱۲، ۱۶)

- پیتا په وی: (ا). پیتا وهصل: (م). پیتا خروج: (ه).

۱-۱-۴- پیتا مه زیدی (حرف المزید):

مه زید سیهم پیتا زیده کری یه ل سهر په یقا په سنا، ټانکو ټه فیه پشتی خروجی دهیت (التبریزی، ؟، ۲۶۰). هه رچه نده د هه لبه ستا عه ربه ی دا نه هاتی یه بکارئینان، به لی د هه لبه ستا کلاسیکی یا فارسی و کوردی دا یا به رچا ټه، ټانکو د هژماره کا هه لبه ستین کوردی دا هاتی یه بکارئینان، وهکی ټوونه یا ل خواری یا (په رته و به گن هه کاری):

چاقی ته بیمارن و بیمارترم ټه ز

غه مزنی ته موکارن و بریندارترم ټه ز

(هه کاری، ۲۰۱۷، ۱۴۳)

په یقین سهروایې: (بیمارترم، بریندارترم).

د شیان دایه بیژین کو وهصل ټهو پیته یا پشتی په وی موته حرکه دهیت. دبیت ټیک ژ ههرسی پیتین مه ددی بیت، دبیت ژی (ه) یان (ک) بیت، به لی ل دویف هنده کهرجان.

بو ده ستینشانکرنا پیتین سهروایې (ب) تایه تی پیتا وهصلی) پیڈفی یه نفیسینا هه لبه ستی بو ریئفیس عهرووی بهینه ټه گه پراندن، چونکی دبیت هنده ک بیت ل دویف ریئفیس عهرووی بهینه لادان.

د ریئفیس عهرووی دا په یقین هه لبه ستی چاوا دهینه خواندن پیڈفی یه هوسا بهینه نفیسین، بو ټوونه (هزا) بیته (هاذا)، دیسان (أسرعوا) بیته (اسرعوا)، یان ټه گه شه دده هه بیت وهکی (الله) بیته (أللاه). یانژی (ال) ین شمسی یان قمری بن، پیڈفی یه ل دویف جهین وان و خواندن وان بهینه نفیسین، بو ټوونه (والقمر) بیته (ولقمر) یان (والشمس) بیته (وششمس)، ټه گه (تنوین) هه بیت وهکی (خلق) بیته (خلقن) .. هتد. ب کورتی په یف د هه لبه ستی دا چاوا دهینه خواندن هوسا دهینه نفیسین و ټهو پیتا نه هیته خواندن دهیته لادان (عیسی، ۱۹۹۸، ۱۷-۱۸).

وهکی مه دیار کری؛ وهصل ټیکه م پیتا زیده کری یه ل سهر په یقا په سنا، ټانکو ټیکه م پیته پشتی په ویی دهیت، ټه ف پیته د گه له ک هه لبه ستین کلاسیکین کرمانجی دا هاتی یه بکارئینان، وهکی ټوونه یا ل خواری ټه وا ژ (گولزارا ټه فیندار) هاتی یه وهرگرتن:

فله ک دورانی بی سوژ و قهراری

ته دانی په رده بهر چا فانه یاری

(هاشمی، ؟، ۱۲۷)

په یقین سهروایې ل دویف ریئفیس عه ربه ی دبنه (قراری)،

- پیتا رهوی: (ر). پیتا وهصل: (ت). پیتا خروج: (ر). پیتا مهزید: (م).

• ب هیچ رهنگه کی ردف و تهئسیس پیکفه د ئیک دیرا ههلبهستی دا ناهین.

۱-۱-۵- پیتا ردفی (حرف ال ردف):

۱-۱-۷- پیتا دهخیلی (حرف الدخیل):

پیته کا ساکنه ((پرانیا جاران (و)، (ی) یان (ا) له دکه فیته بهری پیتا رهوی)) (الهاشمی، ۱۹۹۱، ۱۳۷). د نیقه دیرین ههلبهستی دا حهره کا ردفا دبیت یا هه فگونجای بیت و دبیت هنده ک جاران یا هه فگونجای نه بیت ئه فال ل خواری نمونه کا ههلبهستی به بو ردفی:

پیته که دکه فیته د نافهرا رهوی و تهئسیسی دا، بهلن دهمن ردف نه بیت و تهئسیس هه بیت، ئانکو ئه و پیتا د نافهرا رهوی و تهئسیسی دا دبیته دهخیل. ئه فال ل خواری نمونه که پیتا (ء) تیدا دهخیله:

فدعني اكن ما كنت حيا حمامة

من القاطنات البيت غير الروائم

(السید، ۱۹۹۳، ۳۳۶)

الناس صنفان: موتی فی حیاتهم

وآخرون ببطن الأرض أحياء

(نبوی و خداده، ۲۰۰۰، ۲۳۱):

د ههلبهستا کلاسیکی یا کوردی دا تهئسیس و دهخیل دوو پیتین پیکفه گریډاینه، چونکی دهمن تهئسیس هه بیت نابیت ردف هه بیت، ئه گهر ردف ژی نه بیت ئه فیه وئ چهندی دگه هینیت کو پیتین بهری رهوی دبیت وهکی ئیک نه بن. ب پامانه کا دی تهئسیس ئه و (ا) له یا دکه فیته بهری پیتا بهری رهوی و بهری دهخیلی. د نمونه یا خواری دا ئه و ژ دیوانا (ئه حمه دی خان) هاتی یه وه رگرتن هه ردو پیتین تهئسیس و دهخیل هه نه:

ژ ئحسانان تویی کامل

لهورا من تو کری واصل

(ئه حمه دی خان، ۲۰۱۶، ۹۲)

- (و) رهویه. (زه ممه) وهصله. (ا) ردفه.

ردف ئیکهم پیتا سهروایی یه دکه فیته بهری رهوی و پرانیا جاران د په یقین سهروایی دا وهکی ئیکن، ئانکو هه ردهم (ئه گهر هه بیت) بهری پیتا رهوی دهین و وهکی ئیکن. د گه له ک په یقین سهروایی دا هه نه، بهلن دبیت د هنده ک په یقان دا نه بن، ئه فال ل خواری نمونه که بو پیتا ردفی ژ دیوانا (ئه حمه دی نالهند) هاتی یه وه رگرتن:

ژ بهر وی نازکی حه لهام شهف و روژ

کو عشقا وی بدلن من فهبو نوژ

(نالهند (ع)، ۱۹۹۸، ۴۶)

- په یقین سهروایی: (پوژ) و (نوژ).

- پیتا رهوی: (ژ). پیتا ردف: (و).

۱-۱-۶- پیتا تهئسیسی (حرف التأسیس):

ئه و (ا) له یا دکه فیته بهری پیتا موته حهرکا بهری رهوی وهکی نمونه یا ل خواری:

پیتین بهری رهوی (م) و (ص) ن و وهکی ئیک نینن ئه و (ا) له بهری وان وهکی ئیکن، لهورا (ا) دبیته تهئسیس و (م) و (ص) دبنه دهخیل.

نَظَرْتُ إِلَى الدنیا بعینِ مریضةٍ

وفكرةٍ مغرورٍ وتأمیلِ جاهلٍ (الهاشمی، ۲۰۰۴، ۱۲۰)

- پیتا رهوی (ل) له. (ا) له بهری (ه) تهئسیسه.

ل دویف پیتا رهوی هه ر پیته کئ جهن خو هه یه، چونکی رهوی پیتا سه رهکی یه و د هه می ههلبهستان دا هه یه،

سہروایں وہ کی پیتین وی دابہ شی شہ ش جوران دبن۔
۱-۲-۱- رس (الرس):

ئو حہرہ کہیہ یا دکہ فیتہ بہری (ا) تہئسیس، وہ کی
فہ تحا ل سہر (ک) د پھیفا (المکارم) دا یا نموونہ یا ل
خواری

علی قدر اهل العزم تأتي العزائم
وتأتي على قدر الكرام المكارم

(ياقوت، ۱۹۹۹، ۱۲۳):

ديسان وہ کی فہ تحہ یا ل سہر پیتین (ق) و (ع) د
دیرا خواری دا ئووا ژ (مہم و زینا ئہ حمہ دی خانی) ہاتی
یہ وہرگرتن:

گاڤا وہ کوو پینکفہ بوون مُقَابِلُ
مصباح و زوجاج بوون مُعَادِلُ

(مہم و زینا ئہ حمہ دی خانی، ۲۰۰۵، ۱۱۱)

- پھیپین سہروایں: (مُقَابِلُ)، (مُعَادِلُ)، فہ تحہ یا ل سہر
پیتین (ق) و (ع) دبنہ رس، چونکی دکہ فہ بہری (ا)
تہئسیس۔

۱-۲-۲- ئیشباع (الإشباع):

حہرہ کا پیتا (دہ خیل) ییہ وہ کی کہ سرا (ط)، (ص) و
(ت) د پھیپین (الخاطفة)، (القاصفة) و (الهاثفة) دا۔ ب
پامانہ کا دی (رس) و (ئیشباع) دوو حہرہ کہ نہ گریڈای
دوو پیتانہ ئووژی تہئسیس و دہ خیلن، ئانکو رس حہرہ کا
پیتا بہری تہئسیسیہ و ئیشباع حہرہ کا دہ خیل ییہ وہ کی د
نموونہ یا خواری دا:

تَأَلَّقَ كَالْبُرْقَةِ الْخَاطِفَةُ

وَجَلَجَلَ كَالرَّعْدَةِ الْقَاصِفَةُ

مبين من الحق في صوته

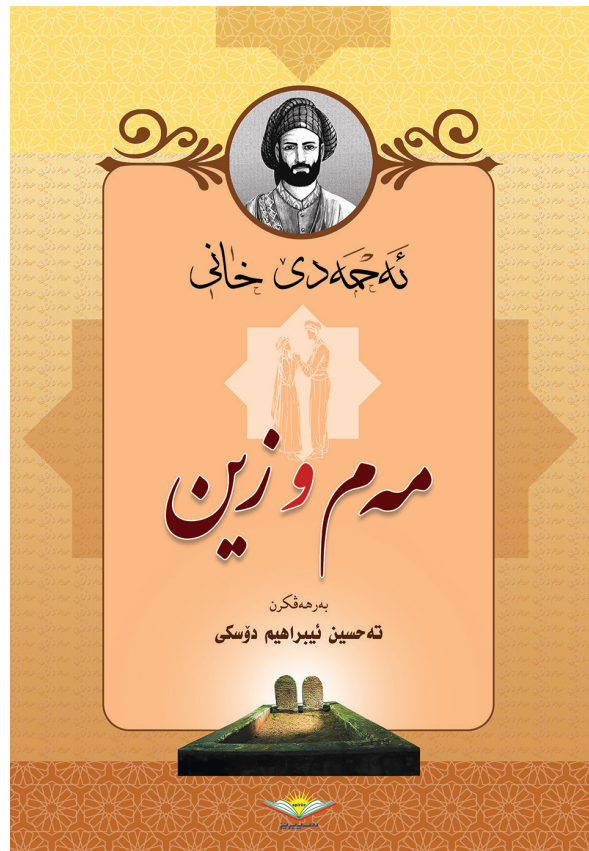
صدي البطش و الرحمة الهاثفة

(عبداللطيف، ۱۹۹۹، ۲۱۲)

بہ لئ پیتین دی دبیت ہہ بن و دبیت نہ بن، وہ صل و خروج
و مہزید دکہ فہ پستی رھوین، ردف، دہ خیل و تہئسیس
دکہ فہ بہری وی۔

۱-۲-۲- حہرہ کین سہروایں:

زمانئ عہرہ بی ل سہر پیتین مو تہ حہرک و ساکن
دہیتہ ئافاکرن، ئانکو پیت و حہرہ کہ پینکفہ پشکداریں د
دروستکرنا ئہ فی زمانئ دا دکہن، لہورا گرنگی یا حہرہ کان
ژ یا پیتان کیمتر نینہ۔

د زمانئ عہرہ بی دا چار حہرہ کین ئیعرابی ہہ نہ ئووژی
ئہ فہ نہ: (فہ تحہ)، (زہ ممہ)، (کہ سرہ) و (سکون
)۔ ہہر سبب دہستپیکئی مو تہ حہرکن و (سکون) یا بی
حہرہ کہیہ۔

- ژ لایں نیڑیکئی فہ؛ د زمانئ عہرہ بی دا (کہ سرہ) و
(زہ ممہ) پتر نیڑیکی ئیکن ژ (فہ تحہ)۔

ب شیوہ کی گشتی د شیان دایہ بیژین کو حہرہ کین

په ویا ته فنی ډیرا هه لبه سته (ف) له و (ا) ل بهری پیتا بهری
په وین ته ئسیسه، له ورا حه ره کا (ط)، (ص) و (ت) کو
که سره نه دبه نه ئیشباع.

دیسان که سرا ل بن (ب) و (د) د په یقین (مقابل)،
(معدل) دا بین نمونه یا سهری ئه و بؤ (رس) هاتی یه
وه رگرتن ئیشباعن:

گاڼا وه کوو پیکفه بوون مقابل

مصباح و زواج بوون معدل

۱-۲-۳- حه ذو (الحدو):

حهره کا بهری (ردف) ییه وه کی حهره کا (م) د په یقا
(دموع) دا یا نمونه یا خواری، چونکی په ویا وئ (ع) له و (ا)
ل بهری وئ ردفه:

تباکین فاستبکین من کان ذا هوی

نوائح ما تقطر لهن دموع

(العمری، ۱۹۸۸، ۳۷۶)

د هه لبه سته کلاسیکی یا کرمانجی ژبی دا ب هه مان پهنکی
یه، بؤ نمونه فه تحا ل سه ر (ی) و (ت) د په یقین
(نیابه) و (آفتابه) دا حه ذونه بین نمونه یا ل خواری ئه و ژ
دیوانا (مشه ختی) هاتی یه وه رگرتن:

چ خوش ئوستاده ئافیتا نیابه

چرای ریکا خودای ژبی آفتابه

(مشه ختی، ۲۰۱۲، ۲۶۹)

- پیتا ردف: (ا).

۱-۲-۴- ته وجیه (التوجیه):

ئو حهره که یه یا د که فیته بهری په ویا ساکن وه کی
فه تحا ل سه ر (م) و (ض) د په یقین (انقمع) و (یضع) دا
یا نمونه یا ل خواری:

مزید یخطر ما لم یرنی

فاذا أسمعته صوتی أنقمع

قد كفاني الله ما في نفسه
ومتى ما يكف شيئا لا يضع

(عبداللطيف، ۱۹۹۹، ۲۱۲)

وه کی مه دیار کری؛ ته وجیه ئو حهره که یه یا د که فیته
بهری په ویا ساکن وه کی فه تحا ل سه ر (ع) و (ز) د
په یقین (تعب) و (طرب) دا بین دیرا خواری ئه و ژ دیوانا
(فه تحی) هاتی یه وه رگرتن:

دیتیه من د هه وایا ته هه زار جه ور و تعب

من مودام حوزنه ژ دووری قه نه دیم که یف و طرب

(فه تحی، ۲۰۱۲، ۱۲۴)

- په ویا ساکن: (ب).

۱-۲-۵- مه جرا (المجری):

حهره کا په ویا فه کری یه وه کی زه ممال سه ر په ویا (ع) و
د نمونه یا خواری دا:

أخذنا بأفاق السماء عليكم

لنا قمرها و النجوم الطوالع

(السید، ۱۹۹۳، ۳۳۷)

د هه لبه سته کلاسیکی یا کرمانجی ژبی دا مه جرا حهره کا
په ویا فه کری یه وه کی فه تحا ل سه ر (غ) په یقین (باغه)
و (داعه) بین هه لبه سته خواری ئه و ژ دیوانا (هادی) هاتی
یه وه رگرتن:

ئه ف چ داره چ دیاره کو حه می گوشه ن و باغه

دلنی من ژ فرقه تا وی بوویه برین و داعه

(هادی، ۲۰۰۷، ۶۴)

- په ویا فه کری: (غ).

۱-۲-۶- نه فاذا (النفاذ):

ئو حهره که یه یا دکه فیته ل سه ر (ه) وه صلا موته حهره ک
د نمونه یا خواری دا (ع) په ویه، (ه) دویف دا وه صله،
(ا) پشتی (ه) خروجه و حهره کا (ه) کو ل قیری

فه تحیه دبیته نه فاډ:

دی که یف بدت طه له ک زمانها

صَعَفْتُ، فَحَجَّتْهَا الْبِكَاءُ لخصمها
وسلأحها عند الدفاع دموعها

(هه کارى، ۲۰۱۷، ۷۸)

(يعقوب، ۱۹۹۱، ۴۴۸)

وهكى ديار ل سهر (هـ) ين په يقين سهر واین فه تحه
هه یه، ئانکو ئه وه تحه نه فاډه.

۲- تیکچوونین سهر واین د هه لبه ستا کلاسیکی یا
کرمانجی دا:

تیکچوونین سهر واین ئیکه ژ بابه تین گریډای سهر وایا
هه لبه ستا عهره بی، چونکی گه له ک جارن هه لبه ستان ژ
یاساین به رنیاسین سهر واین دهر دکه قیت؛ ئه ف دهر که فتنه
کیماسیان په یدا دکه ت و ب عهره بی دبیژنی (عیوب القافیه).
د هه لبه ستا عهره بی دا شه ش تیکچوون د سهر واین دا په یدا
دین، به لی د هه لبه ستا کلاسیکی یا کرمانجی دا هنده ک ژ
وان هه نه و هنده ک ژى نین یان دکیمن، دیسان هنده ک
ژى د سهر وایا هه لبه ستا کلاسیکی یا کرمانجی دا هه نه د
هه لبه ستا عهره بی دا نینن.

۱-۲- ئیکفا (الإکفاء):

دهمى د ئیک هه لبه ست دا ((ره و به کا هه فگونجای ژ لاین
دهر که فتنی فه (من ناحیه الخروج) نه کو ژ لاین پیتان فه
هه بیت دبیژنی (الإکفاء). بۆ نمونه هه ردوو په یقین (فارس)
و (قارص) سهر ئیک دهین هه رچه نده پیتن وان یین ره وین
وه کی ئیک نینن، چونکی یا ئیکى (س) ه و یا دووی (ص) ه،
به لی ژ لاین دهر که فتنی فه سهر ئیک دهین)) (الهاشمی،
۲۰۰۴، ۱۲۸). دیسان د دیرین خوارى دا په یقین (صُدغ) و
(صُقغ) سهر وانه، هه رچه نده ره ویا ئیکى (غ) ل ساکنه و یا
دووی (ع) ل ساکنه، ئانکو وه کی ئیک نینن، به لی سهر ئیک
دهین:

فُبِحَتْ مِنْ سَالِفَةٍ وَمِنْ صُدْغٍ
كَأَنَّهَا كُشِيَةٌ صَبَّ فِي صُقْغٍ

(التبریزی، ۱۹۹۴، ۱۶۱)

د هه لبه ستا کلاسیکی یا کرمانجی دا ئه ف جوړی تیکچوون
گه له کى به ربه لافه. بۆ نمونه د دیرا خوارى دا ئه وا ژ (مه م

ئه ف (هـ) ه د زمان و هه لبه ستا کوردی دا گه له کا
ده گمه نه، به لی د هه لبه سته کا (هادی) و ئیکا (پهرته ووی
هه کارى) دا نمونه کا نيزیکى وى هه به، ئه فا ل خوارى
پارچه یه که ژ هه لبه ستا پهرته ووی هه کارى:

ظولما ته کرن خرابه جانها

ویرانه ژ جهورى آشیانها

صه بیاد هه می ت دامى رفعت

بۆ دانه ئى صه ید سه د جانها

گه نجینه ئى غه م نهان ت سینه

ئه فسانه که فاشه به ر زبانها

فتنا کو ته دانی نیف عالمه

هرچه نده د هه لبه ستا کلاسیکی یا کرمانجی دا، هغه ټیکچوونه گه له کا ده گمه نه، به لئ هنده ک جاران ژ نه نجامی نه شاره زاهیا هه لبه ستفانی په یدا دبیت، چونکی هغه کیماسیبه د هه لبه ستین هه لبه ستفانین مه زن دا ناهیته دیتن، بو نمونه په یقین سه روایې (جهذبې) و (خالې) د دیرا خوارې دا یا (مه جذووبې جزیری) ده مې ب رینفیسا عه ره بی دهینه نفیسین ب هغه په نگینه: (جذبې)، (خالې)، ټانکو که سرا ل بن په ویان هه ی، به لئ پیتین په ویی وه کی ټیک نینن ټیک (ب) ه و یا دی (ل) ه، چونکی هغه صلې په یقان (جذب) و (خال)ن:

شوکر دارم ژ فی یاری کرم سلطان د جذبې دا

مه دل مه جذووبې عشقیبه ب که مه ندا زولف و خالی دا

(مه جزووب، ۲۰۱۴، ۵۸)

(ب) و (ل) جهې په ویینه. (ق) وه صله. (د) خروجه. (ا)

مه زیده.

دیسان د هه لبه ستا خوارې دا هئا ژ دیوانا (داهي) هاتی

یه وه گرتن په ویی سه روایې وه کی ټیک نینن، چونکی

و زینا هه حمه دې خانی) هاتی یه وه گرتن هه ردوو په یقین (خه بیثی) و (نفیسی) سه رټیک دهین هه رچه نده پیتین وان یین په ویی وه کی ټیک نینن، چونکی په ویی ټیک (ث) ه و یا دووی (س) ه، به لئ ژ لایې ده رکه فتنې هه سه ر ټیک دهین:

گو: هه حمه د هه گره تو نه ی خه بیثی

هه ر چی کو ته گو من هه و نفیسی

(مه م و زینا هه حمه دې خانی، ۲۰۰۵، ۳۵۸)

- پیتا په ویی: نیقه دیرا ټیک (ث) ه، نیقه دیرا دووی (س) ه.

دیسان د دیرا خوارې دا هئا ژ دیوانا (هیزانی) هاتی یه وه گرتن هه ردوو په یقین (دهف) و (صدهف) سه رټیک دهین هه رچه نده پیتین وان یین په ویی وه کی ټیک نینن، چونکی په ویی ټیک (ف) ه و یا دووی (ف) ه، به لئ ژ لایې ده رکه فتنې هه سه ر ټیک دهین:

نوقصان دبم مه دحان ب دهف

وې نازکا سینه صدهف

(هیزانی، ۲۰۱۱، ۷۹)

- پیتا په ویی: نیقه دیرا ټیک (ف) ه، نیقه دیرا دووی (ف) ه.

۲-۲- نیجازه (الإجازه):

دهم د ټیک هه لبه ست دا دوو په ویی یین نه وه کی ټیک بهین، تنن حه ره کا په ویان وه کی ټیک بیت نه کو پیتین وان هینگن دبیزنن (الإجازه)، بو نمونه د دیرا هه لبه ستیا خوارې دا په یقین سه روایې (قلیل) و (ذمیم) نه، ټیک ژ وان ب پیتا (ل) یا زه ممه ل سه ر ب دوماهی هاتی یه و یا دووی ب پیتا (م) یا زه ممه ل سه ر ب دوماهی هاتی یه:

ألا هل تری إن لم تكن أم مالك

ملك يدي إن الكفاء قليل

رأى من خليليه جفاء وغلظة

إذا قام يبتاع القلوص ذميم

(العمرى، ۱۹۸۸، ۳۸۰)

يا ٽيڪي (ج) و يا دووي (ر)ه، بهلي حهره كهيا وان وهكي
ٽيڪن و ههردوو كه سره نه:

بها نينه ب دونياي ل بازارا مزاجي دا

وهكي كايي بدن بايي كانين حه بين عفاري دا

(داهي، ۲۰۰۴، ۱۷۰)

(ج) و (ر) په وينه. (ي) وه صله. (د) خروجه. (ا) مه زيده.

• ٺهفي جوړي سهروايي ٺافه كي دي ڙي هه يه، چونكي
هندهك جاران دبيڙني (سهرواي لاواز).

۳-۲- ٽيقوا (الاقواء):

دهمي دوو حهره كين جودا بين نه گه لهك څ ٽيڪ دوير
بكه فنه سهر په ويي وهكي زه ممه ل گه ل كه سري هينگي
دبيڙني (الاقواء). بو نمونه د ډيري خوارني دا كه سره ل بن
په ويا په يفا (مژود) و زه ممه ل سهر په ويا (الاسود) هه نه،
ٺانكو دوو حهره كين څٽيڪ جودانه، بهلي ههردوو حهره كه
د زمانني عهره بي دا دنيزيكي ٽيكن:

أمن آل مية رائج أو مغتدي

عجلان ذا زاد وغير مژود

زعم البوارح أن رحلتنا غداً

وبذك تنعاب الغراب الأسود

(نبي و خداده، ۲۰۰۰، ۲۴۲)

ههرچه نده د هه لبه ستا عهره بي دا ده مي دوو حهره كين
جودا بين نه گه لهك څ ٽيڪ دوير بكه فنه سهر په ويي وهكي
زه ممه ل گه ل كه سري دبيڙني (الاقواء)، بهلي د هه لبه ستا
فارسي ٽيقوا بو جوداهي يا حهره كه ين هه ذو و توجيهي
ڙي ده يته بكارئينان، د هه لبه ستا كلاسيكي يا كرمانجي
دا جوړه كي دي يي نزيك ٽيقوا ٺي هه يه ٺه وڙي ده مي
حهره كا پيتا دووي يا بهري په ويي وهكي ٽيڪ نه بيت، وهكي
نمونه بين ل خوارني:

- نمونه څ (مه م و زينا ٺه حمه دي خاني):

وان گهر مه لهك و ٺه گهر به شهر بوون

گهر قسمي نساء و گهر پوسهر بوون

(مه م و زينا ٺه حمه دي خاني، ۲۰۰۵، ۱۱۵)

په يقين سهروايي ب رينفيسا عهره بي ب ٺهفي په ننگينه:
(بشرو) و (پسرو)، ٺانكو پيتا (ب) ٺه تحا ل سهر، بهلي پيتا
(پ) ٺه ممه ل سهر، ٺانكو حهره كه بين وان وهكي ٽيڪ
نينن.

- نمونه څ هه لبه ستين (موشه رهي خونوكي):

ب حه قفي خواجه كي شه ريفهك مه زن بوو

هه مي فعلي دوي ههر سهر ٺدن بوو

(خونوكي، ۲۰۱۳، ۶۵)

په يقين سهروايي ب رينفيسا عهره بي ب ٺهفي په ننگينه:
(مزن) و (اذن)، ٺانكو پيتا (م) ٺه تحا ل سهر، بهلي پيتا
(ا) ٺه سرا ل بن، ٺانكو حهره كه بين وان وهكي ٽيڪ
نينن.

۴-۲- ٽيصراف (الإصراف):

دهمي دوو حهره كين څٽيڪ دوير بهين وبنه پيته كا
سهروايي (تايه تي وهصل) وهكي كه سره و فتهحه هينگي
دبيڙني (الإصراف)، بو نمونه په يقين سهروايي د ډيري
خوارني دا (البكاء) و (البلاء) نه، بهلي حهره كين وان څبلي كو
د څٽيڪ جودانه؛ د هه مان ده م دا د زمانني عهره بي دا څ ٽيڪ
و دوو دويرن، چونكي په يفا ٽيكي يا سهروايي ب هه مزا
مه فتوح و يا دووي ب هه مزا مه زموم ب دوماهي هاتينه:

أريتك إن منعت كلام يحيى

أمنعني على يحيى البكاء

ففي طرفي على يحيى سهاد

وفي قلبي على يحيى البلاء

(حقي، ۱۹۸۷، ۲۱۳):

ههرچه نده ٺهف كيماسيه د هه لبه ستا كلاسيكي يا
كرمانجي دا گه لهك ده گمه نه، بهلي نمونه كا نيزيكي وي د
ډيره كا ديوانا (فتهحي) دا ده يته ديتن، كو دبیت څ ٺه نجامي
شاش نقيسنا هه لبه ستني په يدا بيت:

فہو بو ئو غونچہ یا باغی دلّی وی
دہوا بوو رهنجہ یا داغا دلّی وی

(فہتھی، ۲۰۱۲، ۵۹)

په یقین سہروایی (باغی) و (داغا)ن، پیتا پھوی (غ)ه، به لئ وه صلا وان ههردوو په یقان ژئیک جودانه، چونکی یا ئیکن (ئی)یه و یا دووی (ا)ه.

۵-۲- ئیطا (الإطاء):

دهمّی دوو په یقین وهکی ئیک بینه سه روا و پامانین وان وهکی ئیک بن، یان ژی دهمّی هه مان په یف بهری ههفت دیر دهر باز بن وهکی سه روا دووباره بییت هینگئ دبیژنی (الإطاء)، بو نمونه د دیرین خوارئ دا په یقا (لینا) ب هه مان رامان د دوو دیرین دویقئیک دا دووباره بوویه:

أو کاهتزاز رُدیني تَداولُه

أیدی التّجار، فزادوا مَتَنه لِنَا

نازعا ألبابها لُبِي مُقْتَصِدِ

مَن الأحاديثِ، حتی زَدَنِي لِنَا

(ابن فرخان، ۲۰۱۰، ۹۲)

وهکی دیار ههردوو دیر ب په یقا (لینا) ب دووماهی هاتینه و ههردوو یان هه مان رامان ههیه.

د ههلبهستا کلاسیکی یا کرمانجی دا ئهف جورئ کیماسیی گهله کئ بهربه لاقه، بو نمونه د دیرین خوارئ دا یین دیوانا (سهید قهدری یی جزیری) په یقین (تو نزانی و نه ئهز) دوو جارا دویقئیک دا ب رامانا (نه تو دزانی و نه ئهز) هاتی یه بکارئینان:

ئه سراری ئه زهل قهط تو نزانی و نه ئهز

پیش په رده ئی غه بیی تو نزانی و نه ئهز

(قهدری یی جزیری، ۲۰۰۹، ۴۲)

دیسان د پارچه ههلبهستا خوارئ دا یا (مه لایین جزیری) بهری ههفت دیر ته مان بن په یقا (تیدا) ب هه مان رامان

هاتی یه، ئانکو تنی پشتی سی دیران په یقا (تیدا) وهکی په یقا سهروایی ب هه مان رامان دووباره بوویه:

ب نارئ فورقه تی سوهمم ژ فهرقی سهر حه تا پیدا

خه ده نگا غه فله تی نوهمم ژ بهرقا لامعا تیدا

خه ده نگا فورقه تی وهعهه دلّی ئو لئ دهت

دبیژم: وهر جه بهل بت ئو بکه ربت وی د گاقئ دا

هه چی فورقهت نه دی هجران نه بی من داغ و که ی لینه

ژ بل دهر بی د هجرانی فراقئ رووح و جان کی دا

ژ ههر بی داغ و بی دهردی مه پورسن محنه تا عشقی

چ زانن بی خه بهر ژانا دلّی داغ و که سه ر تیدا

(جزیری، ۲۰۰۵، ۴۱)

۶-۲- تهضمین (التضمین):

دهمّی رامانا دیرا ههلبهستی ب په یقا سهروایی ب دووماهی نه هیته هه تا کو دیرا دویف ژی دا نه هیته خواندن دبیژنی (التضمین). ئانکو دبیت دیره کا ههلبهستی ب په یقا سهروایی ب دووماهی بهیت، به لئ رامان ب دووماهی ناهیت و پیدقی یه دیرا دویف ژی دا بهیته خواندن داکو رامان ته مان بیت وهکی نمونه یا ل خوارئ:

وهم وردوا الجفار علی تمیم

وهم أصحاب یوم عکاظَ اِنِي

شهدت لَهُم مواطن صادقات

شهدن لهم بصدق الودّ مني (عقیل، ۱۹۹۹، ۲۸)

په یقا (ینی) سهروایه، به لئ رامانا دیرا ئیکن ل ویرئ ب دووماهی ناهیت و هه تا رامان ته مان دبیت پیدقی یه دیرا دویف ژی دا بهیته خواندن.

د ههلبهستا کلاسیکی یا کرمانجی دا تهضمین پتر د ناف دیرا ههلبهستی دا رویددهت، ئانکو د ناقههرا نیقه دیرین مه سنه ویی، چارینه و ته سمیتئ دا، ب رامانه کا دی گهلهک جاران رامانا نیقه دیرا ههلبهستی ل گهلهک په یقا سهروایی ب

إذا كنت في حاجة مرسلا
فأرسل حكيمًا و لا تَوْصِه
وان باب أمر عليك التوى
فشاور لبيا ولا تَعصِه

(على، ۱۹۹۷، ۱۹۲)

- تَوْصِه: پد ف ههيه كو (و)ه.

- تَعصِه: پد ف نينه.

سنادا پد ف د ههلبهستا كلاسيكى يا كرمانجى دا جوداهى ل گه ل سنادا پد فا عه ربهى ههيه، چونكى د ههلبهستا كلاسيكى يا كرمانجى دا مه رج نينه پيتن مه ددئ ببه پد ف، بهلكو سه رجهم پيتن زمانن كوردى دبه پد ف، ئه فا ل خوارئ كيماسيه كا گرئداى پد فته د ههلبهسته كا (داهى) دا كو دوو دئران پد ف ههيه و يا دى نينه:

ژ مابهينا دو چه شمانا مه دى تيرئژ ژ ئه سمانا

د هاتى خوار ژ بورجانا ل بهر چاقئ مه دا دهينى

كو دهينئ ئه و ل مهيدانئ ل دهر حق مه ب ئه رزانى

دزانم تو په ريشانى دبينم ئه ز ب وئ زهينئ

ژ وئ زهينا گولا ته گهش به لا كه بيهنا ته پور خواهش

ژ كافورئ و مسكا رهش نهظه ر كم دا ل وئ بهژئ

(داهى، ۲۰۰۴، ۷۰)

په يقين (دهينئ) و (زهينئ) پد ف ههيه ئه وژى پيتا (ب) يه، بهلئ په يقا (بهژئ) پد ف نينه و پيته كا جودا ل جهن پد ف هاتى يه ئه وژى (ژ)ه.

ديسان د نمونيه خوارئ دا ئه و ژ ههلبهستين (شيخ همدوللا هئ خونوكى) هاتى يه وه رگرتن په يقا سه رواين (گورى) يئ پد ف نينه، چونكى ههردو په يقين دى (ديارى) و (دبارى) و سه رجهم په يقين دى يئ سه روايا ههلبهستين (ا) وه كو پيتا پد ف هاتى يه:

تهمام دونيا نه هيژايه موقابل

دووماهى ناهيت و پيدئى يه نيغه دئرا دويف ژى دا بهيتته خواندن داکو پامانئ بدهت وهكى نمونيه ل خوارئ:

غولاما نازكا شيرين ده رهنكى بوو گه لو كه نكى

بينم دل بهرا نوورين ب خه ير بيت و ژ وى جه نكى

(هيزانى، ۲۰۱۱، ۱۲۲)

وهكى ديار پامانا نيغه دئرا ئيكن ب په يقا سه رواين (كه نكى) ب دووماهى نه هاتى يه و پيدئى يه نيغه دئرا دووئ ژى بهيتته خواندن داکو پامان تهمام بيت و ل گه ل په يقا (جه نكى) بيتته سه روا.

لهورا ژ ده قئ نه بى يئ مورسه ل

بوو ئه ف خه به ره سه حيح و مورسه ل:

((دونيا كو بهشتا كافرانه

مه ئواين به لايئ موئمانه))

(مه م و زينا ئه حمه دئ خانى، ۲۰۰۵، ۲۵۳)

وهكى ديار نيغه دئرا ئيكن ب په يقا سه رواين (مورسه ل) ب دووماهى هاتى يه و پيدئى يه نيغه دئرا دووئ ژى بهيتته خواندن داکو پامان دروست بيت، ديسان نيغه دئرا دووئ ژى ب په يقا (مورسه ل) تهمام نايبت و پيدئى يه دئرا دويف ژى دا بهيتته خواندن داکو پامانا دروست بگه هينيت.

۷-۲-۷- سناد و جوړين وئ:

سناد جوړه كئ دى يئ كيماسيايه دكه فته د سه روايا ههلبهستا عه ربهى دا و ((جوداهى يا سنادئ ل گه ل تيكچوونين دى ئه وه: سناد ناكه فته سه ر په وپن، ئانكو هه ردهم دكه فته به رى په وپن)) (عتيق، ۲۰۱۴، ۱۸۱).

پنچ جوړين سنادئ د ههلبهستا عه ربهى دا هه نه، دوو ب پيتانقه دگرئداينه و سئ ب حه ره كان فه.

۱-۷-۲- سنادا پد فئ:

ده مئ نيغه دئره كئ پد ف هه بيت و يا ديتر نه بيت ديژئئ (سنادا پد فئ)، بو نمونيه (توصه) و (تعصه) د نمونيه خوارئ دا:

ب فَيُّ بَهْشْتَا ژ مه پړا كړيه ديارى
 گه له ك شا و موفره رح بوو دلى من
 ژ شاهى روهنگى چافان دبارى
 ژ كه يفخوشى نزانم نه ز چ بيژم
 ببى قوربان رح و جان بيته گورى

(خونوكى، ۲۰۱۳، ۲۷۸)

سهروانه و حهره كين ده خيلين وان دژنيك جودانه:

حَلَفْتُ فَلَمْ أَتْرِكْ لِنَفْسِكَ رِيْبَةً
 وَهَلْ يَأْمَنَنَّ ذُو أُمَّةٍ وَهُوَ طَائِعٌ
 بِمَصْطَحِبَاتٍ مِنْ لَصَافٍ وَثَبْرَةٍ
 يَزْرَنَ إِلَّا سَيْرُهُنَّ تَدَافِعُ

(حقى، ۱۹۸۷، ۲۱۱)

۲-۷-۲- سنادا ته ئيسى:

دهمى دپره كى ته ئيس هه بيت و يا دى نه بيت دپيژنى
 (سنادا ته ئيسى)، بو نمونه د دپرا خوارى دا ههردوو
 په يقين (اسلمى) و (العالم) سهروانه، (العالم) ته ئيس
 ههيه و (اسلمى) نينه:

يا دار سلمى يا اسلمى ثم اسلمى
 فخذنف هامه هذا العالم

(العمرى، ۱۹۸۸، ۱۹۱)

- اسلمى: ته ئيس نينه.

- العالم: (ا) ل بهرى (ل) ته ئيسه.

د ههلبه ستا كلاسيكى يا كرمانجى دا نه ف جوړى كيماسي
 گه له كى كيمه، به لى د هنده ك دپران دا دهپته ديتن بو
 نمونه د دپرا خوارى دا نهوا ژ ههلبه ستين (موشه رهنه فى
 خونوكى) هاتى يه وهرگرتن ههردوو په يقين (كامل) و (دل)
 سهروانه، (كامل) ته ئيس ههيه، ئانكو (ا) ل بهرى (م)
 ييه، به لى د په يقا (دل) دا نينه:

ثمير سهييد كه لال وى شه يخى كامل

ژ غه يرى حق گه له ك خالى بوو دل

(خونوكى، ۲۰۱۳، ۶۴)

۲-۷-۳- سنادا ئيشباعى:

دهمى حهره كين ده خيلى د ژنيك جودا بن، د هه مان دهم
 دا دنيزيكى نيك بن دپيژنى (سنادا ئيشباعى)، بو نمونه
 ههردوو په يقين (طائغ) و (تدافع) د دپرين خوارى دا

- (ن) ده خيله و حهره كا وى كه سره يه.

- (م) ده خيله حهره كا وى زه ممه يه.

• د ههلبه ستا كلاسيكى يا كرمانجى دا نه ف جوړى
 كيماسي بهر چافى مه نه كه فتيه.

۲-۷-۴- سنادا حه ذوى:

دهمى حهره كين پيتا بهرى ره ويا فه كرى د ژنيك جودا بن
 دپيژنى (سنادا حه ذوى)، بو نمونه ((د دپرين خوارى دا
 ههردوو په يقين (فأصبَحينا)، (الأندرينا) و (جرينا) سهروانه
 و ره ويا وان يا فه كرى يه و حهره كين بهرى ره ويا د ژنيك
 جودانه)) (التبريزى، ۱۹۹۴، ۱۶۴):

ألا هبى بصحنك فأصبَحينا
 ولا تبقى خمور الأندرينا
 كأن غصونهن متون غدر
 تصفها الرياح إذا جرينا

- دپرا نيكى: كه سرا ل بن (ح) و (ر) حهره كا بهرى
 ره ويا فه كرى يه.

- دپرا دووى: فه تحا ل سهر (ر) حهره كا بهرى ره ويا
 فه كرى يه.

د هژماره كا ههلبه ستين كلاسيكى يا كرمانجى دا نه ف
 جوړى كيماسي هه يه بو نمونه د دپرين خوارى دا بين
 (پهرته وى هه كارى) په يقين (مله)، (نوقله)، (عه مه له)
 سهروانه و ره ويا وان يا فه كرى يه و حهره كين بهرى ره ويا
 دژنيك جودانه، چونكى ل دويف رينفيسا عه ربه بى دبنه

- زه ممال سهر (بُ) حهره کا بهری رهویا گرتی یه.

د هژماره کا کیم یا هه لبه ستین کلاسیکین کرمانجی دا ئەف کیماسییه دهیته دیتن، بۆ نمونه حهره کا ههردوو په یقین سهرواین (کول) و (گل) د دیرا خوارئ دا ئەوا ژ (مه م و زینا ئەحمه دی خانی) هاتی یه وه رگرتن، ده م ب پینقیسا عهره بی دهینه نفیسین ب ئەفی رهنگینه: (کل) و (گل)، ئانکو زه ممه یا ل سهر (ک) و کسره یا ل بن (گ) :

پینغمه برئ جه مع و جوز و گل بوو
ئاده م ب خوه هیژ ئاف و گل بوو

(مه م و زینا ئەحمه دی خانی، ۲۰۰۵، ۳۹)

• ل دویف فهره نگوکا ته حسین ئیبراهیم دۆسکی بۆ مه م و زینی دانای، رامانا په یقا (گل = ته قنه).

۸-۲- شایگان د هه لبه ستا کوردی دا:

د هه لبه ستا عهره بی دا شایگان نه هاتی یه به حسکرن، به لئ د هه لبه ستا فارسی و کوردی دا ب گه له کی دهیته دیتن، ههچ هه لبه ستفانه کئ کورد نینه خۆدان دیوان بیت و ئەف جۆرئ کیماسی د هه لبه ستین وی دا نه بیت.

شایگان ئەوه هه لبه ستفان نیشانین کۆمئ (ان) بکه ته سه روا وه کی (نیشان، بولبولان)، یان ههر پاشگره کئ دی یئ زمانی وه کی (نهرین، ئاخهرین) و (هات، سه لاوات).. هتد. دبیت شایگان د ههردوو په یقان دا بیت بۆ نمونه (گریان، خه ندان) و د ئەفی حاله تی دا دبیزئ شایگانا فه شارتی (الخفی)، ئەگه ر د په یفه کئ دا هه بیت و د یا دی دا نه بیت وه کی (یاران، گیان) دبیزئ شایگانا ئاشکرا (الجلئ) (گه ردی، ۱۹۹۹، ۲۴۴-۲۴۵). ئەفا ل خوارئ نمونه که ژ هه لبه ستین (موشه رفئ خونوکی) کو شایگان تی دا هه یه:

هات بهارا راست و خوش ئەی دل ژ له و من کول نه مان

عه سکه رئ شاهی مه حوو کر له شکه رئ دهر د و غه مان

(خونوکی، ۲۰۱۳، ۷۸)

(مله)، (نوقله)، (عمله)، ئانکو حهره کا ههردوو پیتین بهری رهوی یئ ده ستپکئ (م) و (ق) که سهر نه به لئ یا (م) په یقا (عمله) فه تحه یه:

هه که دهر د و ئەله م و داغ و برین و ریش و زه خم

هه می ژئ شه ربه ت و شه هد و شه که ر و شیر و مله

غه م و کوفان و که سه ر ناله و ئەفغان وه کری

نوش و قه ند و رو طه ب و زه بیب و نوقله

په رتو یئ چ کو نه کر طام وه لئ با خه به ره

له و کو وی خد مه تا پیران ژ حه ق را کر عمله

(هه کاری، ۲۰۱۷، ۲۱۶)

دیسان د نمونه یا خوارئ دا ئەوا ژ هه لبه ستین (موشه رفئ خونوکی) هاتی یه وه رگرتن حهره کین ههردوو رهویان وه کی ئیک نینه، چونکی د په یقا (بمیرئ) دا که سه ر یا ل بن (م) و په یقا (نظری) فه تحه یا ل سهر (ظ) و ئانکو وه کی ئیک نینن:

خوه ش دکت شوبهی مه سیحی ههر که سئ کو بمیرئ

سه هه دبی ههر وه کی شیرئ گه ر بکت لئ نظری

(خونوکی، ۲۰۱۳، ۷۴)

۵-۷-۲- سنادا ته و جیهئ:

ده م حهره کین بهری رهویا گرتی د ژئیک جودا بن دبیزئ (سنادا ته و جیهئ)، وه کی حهره کین ههردوو په یقین سهرواین (أفر) و (صبر) د دیرئ خوارئ دا:

فلا وأبیک ابنة العامری

لا یدعی القوم أئی أفر

تمیم بن مرّ و اشیا عها

و کندة حولی جمیعاً صبر

(الهاسمی، ۱۹۹۱، ۱۴۹)

- که سرال بن (ف) حهره کا بهری رهویا گرتی یه.

۱۰-۲- تیکچوویتین تاییه تین سهروایا هه لبه ستا کلاسیکی یا کرمانجیا سه ری:

د هه لبه ستا کلاسیکی یا کوردی دا هژماره کا کیماسییان دهیته دیتن، ئەو کیماسی تاییه تن ب هه لبه ستا کلاسیکی یا کوردی فه، ئانکو نه ژ ئەنجامی چاڤلیکرنی دروست بووینه، به لکو ئەف کیماسییه د هه لبه ستا کوردی دا هه نه، هنده ک ژ وان کیماسییان تاییه تن ب په پقانقه، هنده ک ژی تاییه تن ب پیتان فه.

د هژماره کا هه لبه ستان دا دیاردهیه ک هه یه ب کیماسی دهیته هژمارتن، ئەوژی دەمی هه لبه ستان په یقین پاش سهروایي وه کو په یقین سهروایي بکار دئینیت. هه رچه نده ئەف کیماسی یه ل ده ف هه لبه ستان مەزن یین وه کی (مه لایي جزیری) و (ئهمه دی خانی) ناهیه دیتن، به لئ ل ده ف هنده ک هه لبه ستانان دهیته دیتن وه کی (په رته و به گئ هه کاری)، (شیخ مه جزووبی جزیری) و (داهی).. هتند. ئەف ل خواری پارچه هه لبه سته کا (په رته وی هه کاری) یه کو تی دا په یقین پاش سهروایي (دهرد ئنتظار) وه کو په یقین سهروایي بکارئینایه و هه تا دووماهی یا هه لبه ستی ژی هه ر ب ئەوی په نگی یه:

ئەز نزانم دی چ بت دەرمانی دەر د ئنتظار
 قه ط خه لاصی نینه من ئەصلا ژ دەر د ئنتظار
 نه ی ده مه ساعه ته نه ی روژه نه ی ماه نه سال
 داها پی دەر پی ئەز کوشتم فی دەر د ئنتظار
 ئیلاها من ره ها که قه ط نه شیم چوو دەر ژ حد
 ئیش و ژانان دل ب دەر دا زیده دەر د ئنتظار
 هۆش و دانش عه قل و سامان فه هم و زانین خره د
 بر ب تالان له شکه ری غه م کوم دەر د ئنتظار

(هه کاری، ۲۰۱۷، ۱۳۸)

د هنده ک دپړین هه لبه ستا کلاسیکی یا کرمانجی دا؛ ل دویف رینقیسا ئەفرۆ یا دیوانان کیماسی دکه فنه د پیتین په ویی و به ری په ویی دا، بۆ نموونه د دپرا خواری دا یا (باهیه) په یقین (عسل) و (مئل) سهروانه و (ل) پیتا په ویی، به لئ پیتا به ری په ویی د

(نه مان) په یقه کا په سه نه و چ پیت ل سه ر نه هاتینه زیده کرن، به لئ په یقا (غه مان) کوما په یقا (غه م)ه، ئانکو پیتین (ان) ل سه ر هاتینه زیده کرن. ب پامانه کا دی ئەگه ر په یقان فه گه رینینه ل سه ر بنیاتن وان؛ سه روا نامینیت، چونکی ئیک دی مینیت (نه مان) و یا دی دی بیته (غه م)، پیدقی یه په یقا غه مان وه کو کۆم وه ر بگ رین نه کو تا ک ئەگه ر دی سه روا تیکچیت.

دبیت د هنده ک نموونه یان دا شایبگان د هه ردوو په یقین سهروایي دا هه بیت، ئانکو هه ردوو په یق ب شیوی کۆم وه کی په یقا سهروایي هاتبنه بکارئینان، وه کی نموونه یا ل خواری ئەوا ژ دیوانا (فه تحی) هاتی یه وه رگرتن:

(ثالثا) بو ئەنبیاء و مورسه لین

(رابعا) بو ئەولیا و مؤمنین

(فه تحی، ۲۰۱۲، ۱۸۱)

په یقین سهروایي (مورسه لین) و (مؤمنین) ب شیوی کۆم هاتبنه بکارئینان، ئەگه ر ئەوان فه گه رینینه سه ر شیوه یی تا ک دی بنه (مورسه ل) و (مؤمن)، ئانکو وه کی ئیک ناهینه خواندن، تنی ئەو ب ریکا کۆمکرنی بووینه په یقین سهروایي، له ورا وه کی شایبگان دهیته هژمارتن.

۹-۲- ته حرید:

ل دویف پیناسه یا (عه زیز گه ردی) بۆ ئەفی جوړی کیماسی کری، ته حرید ئەوه دەمی سه روا ببته ته فعیلا عه رووز و زه ربان، د عه رووزی دا ته فعیله یه ک بیت و د زه ربی دا ته فعیله یه کا دیتر بیت (گه ردی، ۱۹۹۹، ۳۴۶). بۆ نموونه د دپرا خواری دا ئەوا ژ هه لبه ستین (حه مدلولاهئ خونوکی) هاتی یه وه رگرتن ته فعیلا عه رووزی (فه عیلون)ه و یا زه ربی (فاعیلن)ه، ئانکو وه کی ئیک نین:

ببلۆ تو خوش دنالی داها دل دکه لی

ما نه بی مینا به له نگاز دل ب ژان و دلکولی

(خونوکی، ۲۰۱۳، ۳۴۰)

۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
لی	که	د	دل	ما	ئ	دا	لی	نا	د	خوش	تو	لۆ	ب	بل
-	ب	ب	-	-	ب	-	-	-	ب	-	-	-	ب	-
لون	عی	فه	تون	لا	عی	فا	تون	لا	عی	فا	تون	لا	عی	فا
لی	کو	دل	نو	ژا	ب	دل	گاز	له	به	نا	می	بی	نه	ما
-	ب	-	-	-	ب	-	-	-	ب	-	-	-	ب	-
لون	عی	فا	تون	لا	عی	فا	تون	لا	عی	فا	تون	لا	عی	فا

حه ذوقی) ب ریژه په کا نافجی هاتینه بکارئینان، نانکو نه گه له ک د بهر به لافن و نه ژی گه له ک دکیمن.

۶- تیکچوونین وه کی (ئیسراف)، (سنادا ته وجهی) و (ته حرید)، گه له ک ب کیمی د هه لبه ستا کرمانجی دا دهینه دیتن، نانکو د ده گمه نن.

۷- تیکچوونا (سنادا ئیشباعی) د هه لبه ستا کلاسیکی یا کرمانجی دا بهر چاچی مه نه که فنییه، نانکو نه هاتی به بکارئینان.

۸- هنده ک تیکچوونین تاییه ت هه نه، د هه لبه ستا کلاسیکی یا کوردی دا ب گشتی و یا کرمانجی دا ب تاییه تی دهینه دیتن، ئەف کیماسییه هنده ک جاران ژ ئەنجامی لاوازی هه لبه ستی و هه لبه ستانی پهیدا دبن و هنده ک جارانی ژ ئەنجامی شاش فه گوهارتنا هه لبه ستییه ژ لاین ساخفه که ری دیوانانقه.

ههردوو نیقه دیران دا وه کی ئیک نینه و سه ری ئیک دهین، تاییه ت نه گه ب کوردی بهینه خواندن، چونکی د کوردی دا (ث) و (س) گه له ک نیزیکی ئیک دهینه خواندن:

سپی وه کی شیر و شیرین وه ک عسل

نئ ژ وی شیر و عه سه ل بوویه مثل (باته یی، ۲۰۰۵، ۸۱)

ل دووماهی؛ ئەم دشین بیژین کو تیکچوونین سهروایی دیاردهیه کا تاییه تا هه لبه ستییه و ژ بهر زوریا وی و بهر به لافی یا وی ب کاره کئ ئاسایی دهینه دیتن، و پتیا هه لبه ستانان بکارئینن، هه لبه ستانین مه بین کلاسیک ژ بکارئینانیه و هنده ک جاران جوانیه کا تاییه ت دایه هه لبه ستی و گه له ک جاران ژ وه کی کیماسی تیدا دیار دیت.

ئهنجام

۱- هیچ هه لبه ستانیه کئ کرمانجی یا سه ری نینه، ئە گه تیکچوونین سهروایی د هه لبه ستا وی دا نه بن، به لی هنده ک هه لبه ستانان ب شاره زایانه ب مه ره ما جوانکرنا هه لبه ستی بکارئینانیه وه کی (مه لایئ جزیری) و (ئه حمه دی خانی)، وهند ه هه لبه ستانان ژ نه شاره زایی کیماسی ئهنجام دایه و بوویه ئە گه ری لاوازرنا هه لبه ستین وان.

۲- تیکچوونین سهروایا هه لبه ستا کلاسیکی یا کرمانجی د تیکچه هین خودا هه تا رادهیه کی د جودانه ژ تیکچوونین سهروایا هه لبه ستا عه ره بی و فارسی، هه ره چهنده پتر نیزیکیا فارسینه ژ یا عه ره بی.

۳- پتیا تیکچوونین سهروایا هه لبه ستا عه ره بی د هه لبه ستین ستوونی دا دروست دبن، به لی د هه لبه ستا کرمانجی دا د هه می جوړین سهروایی دا پیشچاچ دکه فن، وه کی هه لبه ستا ستوونی، مه سنه وی، ته سمیت و سه ره جم جوړین دی.

۴- هندک تیکچوونین وه کی (ئیکفا)، (ئیطا)، (ته ضمین) (سنادا ردفی) و (شاییگان) گه له ک د هه لبه ستا کلاسیکی یا کرمانجی دا دهینه دیتن و کیم هه لبه ستان هه نه بکارنه ئینان.

۵- (ئیحازه)، (ئیقوا)، (سنادا ته ئیسی) و (سنادا

لیستا ژیده ران

۱. ابن الفرخان، أبي سعد علي بن مسعود بن محمود بن الحكيم (۲۰۱۰). الوافي في القوافي، تحقيق: د. عمر خلوف، ط ۱، أبو ظبي: هيئة أبو ظبي للثقافة والتراث (دار الكتب الوطنية).
۲. باته یی، مه لایئ باته یی (ژیان و به ره م) (۲۰۰۵). کومکرن و فهوژارتنا: ته حسین ئیبراهیم دۆسکی و محسن ئیبراهیم دۆسکی، چ ۲، دهوک: ده زگه هئ سپیریز بی چاپ و وه شانئ.
۳. التبریزی، الخطيب (۱۹۹۴). كتاب الكافي في العروض والقوافي، تحقيق: الحساني حسين عبدالله، ط ۳، القاهرة: مكتبة الخانجي.
۴. جزیری، دیوانا مه لایئ جزیری (۲۰۰۵). به ره ه فکرن: ته حسین ئیبراهیم دۆسکی، چ ۲، دهوک: ده زگه هئ سپیریز بی چاپ و وه شانئ.
۵. حقی، عدنان (۱۹۸۷). المفصل في العروض والقوافي و فنون الهه لبه ست، ط ۱، دمشق: دار الرشید.
۶. خانی، دیوانا ئە حمه دی خانی (۲۰۱۶). به ره ه فکرن: ته حسین ئیبراهیم دۆسکی، دهوک: ده زگه هئ سپیریز بی چاپ و وه شانئ.
۷. خلیل، یاسین عایش (۲۰۱۱). علم العروض، ط ۱، عمان: دار المسیره للنشر و التوزیع و الطباعة.
۸. خونوکی، شیخ موشه ره ره فی خونوکی و هه لبه ستانین مالباتا وی (۲۰۱۳). ئاماده کرن: م. خالد سادینی و ته حسین دۆسکی، دهوک: رتقه به ریا چاپ و به لافکرنئ / دهوک.

٩. داهى، ديوانا داهى (مهلا نهزيرى بهدهوى) (٢٠٠٤).
 بهرهه فكرن: ته حسين ئبراهيم دؤسكى، دهوك: دهزگهه سبيريز
 ين چاپ و وه شانتى.
١٠. الرازي، شمس الدين محمد بن قيس (٤). كتاب المعجم في
 معايير أشعار العجم، بتصحيح علامة فقيد مرحوم: محمد عبدالوهاب
 قزوينى، با مقابلة با شش نسخة خطى قديمى و تصحيح: مدرس
 رضوى، تهران: انتشارات دانشگاه تهران (چاپخانه دانشگاه).
١١. سهردائى، ديوانا سهردائى (صهلاحه ددينى كورپى جه جى
 عه بدوللاهى وانى) (٢٠١٢). ناماده كرن: ته حسين ئبراهيم دؤسكى،
 دهوك: وه شانتين ئيكه تيبيا نقيسه رين كورد / دهوك.
١٢. السيد، صبرى إبراهيم (١٩٩٣). أصول النغم فى الهلهبهست
 العربى، الإسكندرية: دار المعرفة الجامعية.
١٣. شاكارا ئه حمه دئى خانى (مهم و زين) (٢٠٠٥). بهرهه فكرن:
 ته حسين ئبراهيم دؤسكى، دهوك: دهزگهه سبيريز ين چاپ و
 وه شانتى.
١٤. هاشمى، شيخ به شير (ديوانا گولزارا ئه فيندارا) (٤). ناماده كرن:
 ته حسين ئبراهيم دؤسكى، دهوك: ژ چاپ و وه شانتين كتبخانا
 جزيرى.
١٥. گهردى، عزيز (١٩٩٩). سه روا: ليكولنه وه به كى شيكارى
 به راورده له شيعرى كوردى دا، چ١، هه و لپتر: دهزگى چاپ و
 بلاوكردنه وهى ئاراس.
١٦. عبدالرؤف، محمد عوفى (٢٠٠٦). القافية و الأصوات اللغوية،
 ط٢، القاهرة: مكتبة دار المعرفة.
١٧. عبداللطيف، محمد حماسة (١٩٩٩). البناء العروضى للقصيدة
 العربية، ط١، القاهرة: دار الشروق.
١٨. عتيق، عمر (٢٠١٤). معجم مصطلحات العروض و القافية:
 دراسة دلالية ايقاعية، ط١، عمان: دار أسامة للنشر و التوزيع.
١٩. عقيل، سعيد محمود (١٩٩٩). الدليل فى العروض، ط١، بيروت:
 عالم الكتب للطباعة و النشر و التوزيع.
٢٠. على، عبدالرضا (١٩٩٧). موسيقى الهلهبهست العربى قديمه و
 حديثه: دراسة و تطبيق فى ههلهبهست الشطرين والهلهبهست الحر،
 ط١، عمان: دار الشروق للنشر و التوزيع.
٢١. العمري، محمد حسن إبراهيم (١٩٨٨). الورد الصافي من على
 العروض و القوافى، القاهرة: الدار الفنية للنشر و التوزيع.
٢٢. عيسى، فوزى سعد (١٩٩٨). العروض العربى و محاولات التطور
 و التجديد فيه، الإسكندرية: دار المعرفة الجامعية.
٢٣. فه تحى، ديوانا فه تحى (٢٠١٢). بهرهه فكرن: ته حسين
٢٤. قه درى، ديوانا سهيد قه درين جزيرى (٢٠٠٩). بهرهه فكرن
 و فه و ژارتن: ته حسين ئبراهيم دؤسكى، چ١، دهوك: چاپخانه خانى.
٢٥. قنديل، اسعاد عبدالهادى (١٩٨١). فنون الهلهبهست الفارسى،
 ط٢، بيروت: دار الاندلس للطباعة و النشر و التوزيع.
٢٦. مه جزووب، ديوانا شيخ مه جزووبن جزيرى (٢٠٠٤).
 بهرهه فكرن: ته حسين ئبراهيم دؤسكى، دهوك: رپقه به ريبيا چاپ و
 به لافكرن / دهوك.
٢٧. مشه ختى، ديوانا مهلا خهليل مشه ختى (به رگن ئيكى)
 (٢٠١٢). بهرهه فكرن: نهزاد خهليل مشه ختى و كامهران ئبراهيم
 مشه ختى، دهوك: دهزگهه سبيريز ين چاپ و وه شانتى.
٢٨. نالبهند، ديوانا ئه حمه دئى نالبهند-باغى كوردا به رگن ٤
 (١٩٩٨). كؤمكرن و تويژاندين: طه مايبى، دهوك: چاپخانه خهبات،
 دهوك، ١٩٩٨.
٢٩. نبوي، عبدالعزيز و خدادة، سالم عباس (٢٠٠٠). العروض
 التعليمى، ط٣، كويت: مكتبة المزار الإسلامية.
٣٠. نصار، حسين (٢٠٠١). القافية فى العروض و الادب، ط١،
 بورسعيد: مكتبة الثقافة الدينية.
٣١. هادى، ديوانا محه مه دئى له جيبى (٢٠٠٧). بهرهه فكرن:
 ته حسين ئبراهيم دؤسكى، دهوك: دهزگهه سبيريز ين چاپ و
 وه شانتى.
٣٢. الهاشمى، محمد على (١٩٩١). العروض الواضح و علم القافية،
 ط١، دمشق: دار القلم للطباعة و النشر و التوزيع.
٣٣. الهاشمى، السيد أحمد (٢٠٠٤). ميزان الذهب فى صناعة
 ههلهبهست العرب، تحقيق و تعليق: أنس بديوي، ط١، بيروت: دار
 المعرفة.
٣٤. هه كارى، ديوانا بهرتو به گن هه كارى (٢٠١٧). بهرهه فكرن:
 ته حسين ئبراهيم دؤسكى، (چاپا زنده كرى و فه و ژارتى)، هه و لپتر:
 بلاوكراوهى ئه كاديميائى كوردى.
٣٥. هيزانى، مهلا عه بدوللاهى هيزانى و ههلهبهستفانين مالباتا وى
 (٢٠١١). بهرهه فكرن: ته حسين ئبراهيم دؤسكى، دهوك: دهزگهه
 سبيريز ين چاپ و وه شانتى.
٣٦. ياقوت، أحمد سليمان (١٩٩٩). التسهيل فى علمى الخليل،
 الإسكندرية: دار المعرفة الجامعية.
٣٧. يعقوب، اميل بديع (١٩٩١). المعجم المفصل فى علم العروض و
 القافية و فنون الهلهبهست، ط١، بيروت: دار الكتب العلمية.